არხეიონი • ARCHEION
XXVII • 2025

ISSN 2233-3541
E-ISSN 3088-4284

DOI: 10.52340/PUTK.2233-3541.2025.27.03

ზაქარია ჩიჩუას გამოუქვეყნებელი ნაშრომი „ჩემი არქივი“
ZAKARIA CHICHUA'S UNPUBLISHED WORK *„MY ARCHIVE“*

ლევან ჯიქია
საქართველოს ეროვნული არქივი
თბილისი, საქართველო

LEVAN JIKIA
National Archives of Georgia
Tbilisi, Georgia

Abstract. The unpublished manuscript *„My Archive“,* written by the prominent Social Democrat and pharmacist Zakaria Chichua (1875–1951), is preserved in the Central Historical Archive of the National Archives of Georgia (Fund 2135, Inventory 1, File 1). The work consists of two notebooks, and the memoirs were written in exile in France in 1929. The text is handwritten in black ink, and numerous pages contain insertions, deletions, and the author's marginal comments and clarifications. The manuscript's chronological scope spans from the late 19th century up to the year 1905. Zakaria Chichua reflects on the purpose of writing his memoirs. He expresses the hope that this work will serve as a mirror of his time: whoever looks into it will see the flaws and obstacles of the era, as well as the narrow and wide paths he himself has traversed, often thorny and challenging. Chichua's manuscript is of particular interest for a number of reasons. It provides a vivid depiction of the flawed educational practices that prevailed in the Ozurgeti Theological Seminary in the late 19th century – methods which, according to the author, instilled in students a disdain for schooling rather than a love of knowledge. The manuscript devotes significant attention to the formation of Georgian Social Democracy, the internal ideological conflicts between its two main branches, and the struggles of workers and students in their pursuit of rights, the 1905 Revolution, and others. Having spent part of his life in Russia, Chichua integrates the experiences and observations from this period into his memoirs as well. The manuscript highlights the activities of several notable Georgian Social Democrats, including: Joseph Stalin, Noe Zhordania, Isidore Ramishvili, Noe Ramishvili, Benia Chkikvishvili, Noe Khomeriki, Philip Makharadze, Mikha Tskhakaia, Sasha Tsulukidze, Vlasa Mgeladze, Silibistro Jibladze, and others. Zakaria Chichua's *„My Archive“* serves as a valuable primary source for the study of the socio-political processes unfolding in Georgia from the late 19th century to the early 20th century.

Key words: *Zakaria Chichua, Isidore Ramishvili, Ioseb Stalini, Egnate Ninoshvili, Noe Jordania, Giorgi Laskhishvili*.

CC BY-ND 4.0
DOI: 10.52340/PUTK.2233-3541.2025.27

ISSN 2233-3541
E-ISSN 3088-4284

აბსტრაქტი. საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალურ საისტორიო არქივში (ფონდი 2135, ანაწერი 1, საქმე 1) ინახება ცნობილი სოციალ-დემოკრატის, ფარმაცევტის ზაქარია ჩიჩუას (1875-1951) გამოუქვეყნებელი ნაშრომი „ჩემი არქივი“, რომელიც ორი რვეულისგან შედგება. მოგონებები 1929 წელს ემიგრაციაში, საფრანგეთშია დაწერილი, ნაწერი შავი ფერის კალმით არის შესრულებული და ბევრ ადგილას გადაშლილია, ჩამატებულია სიტყვები, თან ახლავს ავტორის კომენტარები. ნაშრომის ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს XIX საუკუნის მიწურულიდან 1905 წლის ჩათვლით პერიოდს. ზაქარია ჩიჩუა საუბრობს მოგონებების დაწერის მიზანზე, მისი აზრით ეს მოგონებები იქნება მისი დროის სარკე, ვინც მასში ჩაიხედავს, დაინახავს ნაკლოვანებებს, მის მიერ ბარდ-ეკლიან, ვიწროდ თუ ფართოდ გავლილ გზას. ზაქარია ჩიჩუას ნაშრომი მრავალი ასპექტითაა საინტერესო, აქ აღწერილია იმ პერიოდში (XIX ს-ის მიწურული) ოზურგეთის სასულიერო სემინარიაში დამკვიდრებული მანკიერი სწავლის მეთოდები, რომელიც მოსწავლეს სკოლას აძულებდა და ცოდნას კი არ აძლევდა. ნაშრომში დიდი ადგილი ეთმობა ქართული სოციალ-დემოკრატიის ჩამოყალიბების პროცესს, მის ორ მიმდინარეობას შორის არსებულ წინააღმდეგობებს, მუშებისა და სტუდენტების ბრძოლას უფლებებისთვის, 1905 წლის რევოლუციას და ა. შ. ავტორმა დროის გარკვეული ნაწილი რუსეთში გაატარა, რაც ასახულია მოგონებებში. ნაშრომში დიდი როლი ეთმობა ისეთი ცნობილი ქართველი სოციალ-დემოკრატების მოღვაწეობას, როგორებიც არიან: იოსებ სტალინი, ნოე ჟორდანია, ისიდორე რამიშვილი, ნოე რამიშვილი, ბენია ჩხიკვიშვილი, ნოე ხომერიკი, ფილიპე მახარაძე, მიხა ცხაკაია, საშა წულუკიძე, ვლასა მგელაძე, სილიბისტრო ჯიბლაძე და სხვები. ზაქარია ჩიჩუას აღნიშნული ნაშრომი მნიშვნელოვანი წყაროა XIX საუკუნის მიწურულისა და XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში მიმდინარე საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პროცესების შესასწავლად.

საკვანძო სიტყვები: *ზაქარია ჩიჩუა, იოსებ სტალინი, ისიდორე რამიშვილი, ეგნატე ნინოშვილი, ნოე ჟორდანია, გიორგი ლასხიშვილი.*

შესავალი

ცნობილი სოციალ-დემოკრატი, ფარმაცევტი, საზოგადო მოღვაწე, ზაქარია ჩიჩუა ოზურგეთის მაზრის სოფელ ჭანჭათში დაიბადა. ის იმთავითვე სოციალ-დემოკრატიული იდეებით აღმოჩნდა გატაცებული და მალე ამ მოძრაობის თვალსაჩინო ლიდერიც გახდა. მეფის ხელისუფლებამ ის დააპატიმრა და რუსეთში გადაასახლა, საიდანაც 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შემდეგ დაბრუნდა. საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ზ. ჩიჩუა ხელმძღვანელობდა ნაცი-

CC BY-ND 4.0
DOI: 10.52340/PUTK.2233-3541.2025.27

ISSN 2233-3541
E-ISSN 3088-4284

ონალური სიმდიდრის სააფთიაქო ნაწილს - სააფთიაქო მარაგებს. საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ ის ემიგრაციაში გაემგზავრა, ცხოვრობდა საფრანგეთში, ლევილში, სადაც შეუდგა ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის არქივის დოკუმენტაციის მოწესრიგებას და სისტემატიზებას. გარდაიცვალა 1951 წელს, დაკრძალულია ლევილის ქართველთა სასაფლაოზე.

მეთოდი

სტატიაში გამოყენებულია შინაარსობრივი ანალიზის მეთოდი.

შედეგები

სტატიაში ნაჩვენებია ქართული სოციალ-დემოკრატიის თვალსაჩინო ლიდერის ზაქარია ჩიჩუას გამოუქვეყნებელი ნაშრომის „ჩემი არქივის“ ძირითადი პასაჟები. ზ. ჩიჩუა ხაზს უსვამს რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოში, როგორც განაპირა მხარეში, დამკვიდრებული საგანმანათლებლო და პოლიტიკური სისტემების მანკიერ მხარეებს, სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის საქართველოში დამკვიდრების პერიპეტიებს, ამ მოძრაობის ლიდერების (იოსებ სტალინი, ნოე ჟორდანია და სხვები) მოღვაწეობას. ზ. ჩიჩუას აღნიშნული ნაშრომი ქართული სოციალ-დემოკრატიის ისტორიის შესასწავლად მნიშვნელოვანი პირველწყაროა.

მსჯელობა

ზაქარია ჩიჩუა მოგონებებს იწყებს მისი ოზურგეთის სასულიერო სემინარიაში სწავლის პერიოდით, თუმცა, როგორც თვითონ აღნიშნავს, ამ სასწავლებელს მისთვის ცხოვრებაში გამოსადეგი ცოდნა არ მიუცია. სასწავლებლის ზედამხედველმა, ნიკოლოზ ტატიევმა (ის წარამარა იყენებდა სიტყვას „რაქვიანა“ და ამიტომაც მოსწავლეებმა „რაქვიანა“ შეარქვეს) რუსული ენის სწავლების ისეთი მეთოდი დაამკვიდრა, რომელმაც ვერცერთ მოსწავლეს რუსული ენა ვერ შეასწავლა, შესაბამისად, არცერთმა მოსწავლემ რუსული არ იცოდა. სასწავლებელში ქართულად ლაპარაკი აკრძალული იყო, რასაც თითქოს უნდა უზრუნველეყო მოსწავლეების მხრიდან რუსული ენის სწავლა. ვინც ქართულად დაილაპარაკებდა, მას ტატიევი ე. წ. ფირფიტას აძლევდა, გაკვეთილების დამთავრების შემდეგ ვისაც ფირფიტა აღმოაჩნდებოდა, ის უსადილოდ რჩებოდა. უსადილოდ დარჩენა კი, ცხადია, არცერთ მოსწავლეს არ უნდოდა, ამიტომ ყველა ცდილობდა „რუსულის მასწავლებელი“ ხელში არ ჰქონოდა და ის სხვისთვის გადაეცა. ფირფიტა ხელიდან ხელში გადადიოდა. მოსწავლეებს რუსულად საუბარი არ შეეძლოთ, ამიტომ იძულებული იყვნენ საუბარში თითო-ოროლა ქართული სიტყვა გაერიათ, რაც საკმარისი იყო ფირფიტის მისაღებად. ამ ფირფიტამ მოსწავლეებს არათუ რუსული ენა ვერ შეასწავლა, პირიქით, შეაზიზღა მათ ეს ენა, ხოლო ზოგ მოსწავლეს კი დაბეზღება შეათვისებინა. უსადილოდ დარჩენის თავიდან ასაცილებლად მოსწავლეები ცდი-

CC BY-ND 4.0
DOI: 10.52340/PUTK.2233-3541.2025.27

ISSN 2233-3541
E-ISSN 3088-4284

ლობდნენ ფირფიტა მოეშორებინათ, ეს მოსწავლეებს შორის ხშირად ჩხუბში და აყალ-მაყალში გადაიზრდებოდა. ეს გარემოება მოსწავლეებს შორის უნდობლობას თესავდა. ამ აყალ-მაყალში ჩაერეოდა ხოლმე სასწავლებლის თანამშრომელი დავით აბაშიძე, რომელიც მოსწავლეებს ფეხაკრეფით დაყვებოდა კორიდორში და ყურს უგდებდა. თუ ვინმე ქართულად დაილაპარაკებდა, ის ფირფიტას შეაჩეჩებდა ხელში და უსადილოდ დასატოვებლად მოსწავლის სახელსა და გვარს უბის წიგნაკში ჩაინიშნავდა. დავით აბაშიძეს ფირფიტები ათეულობით ედო ჯიბეში და შეეძლო თვალის დაუხამხამებლად დაერიგებინა. ასე რომ მოსწავლის კვირაში 4-5-ჯერ უსადილოდ დატოვება ჩვეულებრივი რამ იყო.

ზაქარია ჩიჩუა ხაზს უსვამს იმ შიშს, რომელიც მოსწავლეებს მასწავლებლების მიმართ გააჩნდათ, მაგალითად, თუ ისინი ქუჩაში ან სადმე მასწავლებელს წააწყდებოდნენ, შურდულივით გარბოდნენ და გვიმრაში ან თხრილში იმალებოდნენ.

სასწავლებელში არსებული სიტუაციით უკმაყოფილო მოსწავლეები ერთ დღეს შეიკრიბნენ და დაიწყეს მსჯელობა რუსული ენის მასწავლებელ პავლოვის წინააღმდეგ. პავლოვი, გარდა იმისა, რომ მოსწავლეებს უკრძალავდა ქართულად ლაპარაკს, უშვერი სიტყვებითაც მიმართავდა მათ. ამიტომ, მოსწავლეები პავლოვის წინააღმდეგ ორ შესაძლო ვარიანტს განიხილავდნენ: 1. არ შესულიყვნენ პავლოვის გაკვეთილზე, ამას გაიგებდა ზედამხედველი და პავლოვს იქაურობას მოაშორებდა; 2. მოსწავლეებს უნდა დაეწერათ თხოვნა პავლოვის შეცვლის შესახებ და ის ზედამხედველისთვის გადაეცათ.

ამ საკითხზე კამათი ორი კვირა გაგრძელდა. გაიმარჯვა მოსაზრებამ, რომლის მიხედვითაც თხოვნა უნდა დაეწერათ პავლოვის შეცვლის თაობაზე. თხოვნის დაწერა თავის თავზე მეოთხეკლასელმა ივლიანე მგელაძემ აიღო, რომელმაც ეს ამბავი მასწავლებელ გიორგი მარგალიტაძეს გაანდო. დრო გადიოდა, დაწერილი თხოვნა არსად ჩანდა, პავლოვი კი მოსწავლეების ლანძღვას განაგრძობდა. ერთ დღეს მოსწავლეების მოთმინების ფიალა აივსო, პავლოვის გაკვეთილის დროს ისინი დაეწყვნენ ერთმანეთის მიყოლებით და „ხასანბეგურას“ სიმღერით მდინარე ჟუჯის პირას ბუჩქნარში წავიდნენ. აღმოჩნდა, რომ რამდენიმე მოსწავლე მათ არ გაჰყვა. ზარი დაირეკა, რაც გაკვეთილის დამთავრების ნიშანი იყო და ისინიც სკოლისაკენ წამოვიდნენ. გაბოროტებული ზედამხედველი ტატიევი მათ სკოლაში დახვდა, მის გვერდით იდგა დავით აბაშიძე, რომელსაც ჯიბეები სავსე ჰქონდა „რუსულის მასწავლებლით“ – ფირფიტებით.

ზედამხედველმა რამდენიმე მოსწავლე ამოარჩია, ისინი დავით აბაშიძეს გადასცა, რომელმაც მათ მკლავებში მოკიდა ხელი და სკოლის კანცელარიაში შეიყვანა. ტატიევიც კანცელარიაში შევიდა და ხმამაღლა თქვა:

CC BY-ND 4.0
DOI: 10.52340/PUTK.2233-3541.2025.27

ISSN 2233-3541
E-ISSN 3088-4284

„შენ, რაქვიანა, „საკატორღე“ „ბუნტი“ ჩამოაგდე?! მე, შენა, რაქვიანა, ციმბირს გაგზავნი. დაიფიცე ამ მიწიერ ღმერთზე – სალოკი თითით უჩვენა იმპერატორ ალექსანდრე მესამის პორტრეტზე – რომ ყველაფერი მართალი თქვა. მითხარი, რაქვიანა, ვინ გასწავლა „ბუნტი“? - მიმართა ზ. ჩიჩუას.

„თქვი, ჰო, მალე თქვი!“ წასჩურჩულა დავით აბაშიძემ ზაქარია ჩიჩუას და გვერდებში მუჯლუგუნი ჰკრა.

მოსწავლეებმა სიტყვა ბუნტის მნიშვნელობა არ იცოდნენ. თან გვერდები სტკიოდათ და ცრემლები ღაპა-ღუპით ჩამოსდიოდათ. ზ. ჩიჩუამ ხელები აღაპყრო ზევით და თქვა: ბუნტის არაფერი გამეგებაო. ამ პასუხმა ტატიევი ვერ დააკმაყოფილა და დაჟინებით მოითხოვდა ბუნტის დამგეგმავის დასახელებას. მას ეგონა, რომ ვიღაცამ გარედან დაგეგმა ეს ყველაფერი.

დაიწყო ძიება, აღმოჩნდა, რომ მასწავლებელმა გიორგი მარგალიტაძემ მოსწავლეების განზრახვის შესახებ ტატიევის დიდი ხნით ადრე აუწყა. მოსწავლეები სკოლიდან გარიცხვას მასწავლებელმა აბესალაშვილმა გადაარჩინა. სამაგიეროდ მოსწავლეები შემოქმედის მონასტერში გაგზავნეს და ყოველი ცისკრის ლოცვისას ბერები მათ ოცამდე მეტანიებს აკეთებინებდნენ.

ზაქარია ჩიჩუამ ოზურგეთის სასულიერო სემინარია 1893 წელს დაამთავრა, თუმცა, როგორც თვითონ აცხადებს, მას სკოლიდან მუტრუკის ცოდნა გამოგვყვა. ამის საილუსტრაციოდ ის ერთ ასეთ ამბავს იხსენებს: სკოლის დამთავრებიდან ათი დღის შემდეგ მასთან ოჯახში ერთი გლეხი მივიდა, რომელმაც თურმე ხარი იყიდა და ზ. ჩიჩუას სთხოვა ნასყიდობის წერილის დაწერა. ზ. ჩიჩუამ იხტიბარი არ გაიტეხა, მცოდნედ მოაჩვენა თავი, მაგრამ ვერაფერი დაწერა, შერცხვა და ყურებამდე გაწითლდა. გლეხი მიხვდა რაშიც იყო საქმე და თქვა: დასაწვავია ის სკოლა, რომელიც ნასყიდობის, ტირილის, თამასუქის წერას არ ასწავლისო. ცხადია, გლეხი უკმაყოფილო წავიდა.

იყო კიდევ ერთი ასეთი შემთხვევა: ერთ დღეს ზაქარია ჩიჩუა, ოჯახის წევრებთან ერთად, ლავრენტი წულაძის სახლში მივიდა, სადაც მეზობლები ცაცხვის ხის ძირში მოგრძო მაგიდას უსხდნენ და ლოტოს თამაშობდნენ. მისულებიც მიიპატიჟეს. ჩამოარიგეს ლოტოს ფირფიტები, რომელზეც დაუსრულებელი სიტყვები და წინადადებები ეწერა, მაგალითად, ერთ ფირფიტაზე ეწერა: „სიკვდილი სახელოვანი“, „ურჩევნია სულსა, გულსა“, „გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანი“. დაიწყეს თამაში, ამოჰქონდათ ფირფიტები და მასზე არსებულ ფრაზებს ხმამაღლა კითხულობდნენ, მოთამაშეები ანდაზის მეორე ნაწილს, რომელიც ასევე ფირფიტაზე ეწერა, უერთებდნენ მას. ზაქარიამ ვერცერთი ანდაზა ვერ შეაერთა, რადგან ანდაზები არ იცოდა. დამარცხებულებს შუბლზე ნახშირით ჯვარი გამოუსახეს, გამარჯვებულები კი თხილით დაასაჩუქრეს.

CC BY-ND 4.0
DOI: 10.52340/PUTK.2233-3541.2025.27

ISSN 2233-3541
E-ISSN 3088-4284

ლოტოს თამაში სხვა თამაშით შეცვალეს. ერთმა მოთამაშემ დაიძახა: აბა, „ვეფხისტყაოსნის“ საგულისხმო ადგილს „ან“-ზე ვიწყებო და თქვა: „ავსა კაცსა ავი სიტყვა, ურჩევნია სულსა, გულსა“. რიგრიგობით ყველამ თქვა ვეფხისტყაოსნიდან ანდაზები, ვიღაცამ „ბან“-ზე, ვიღაცამ „გან“-ზე და ა. შ. მოვიდა ზ. ჩიჩუას ჯერი, ყველამ მას შეხედა, მანაც ჩაახველა და ბოხი ხმით დაიწყო: „თურუშაულის პატრონი ტყეში დაეძებს კუნელსა“. მოთამაშეებმა სიცილი დაიწყეს და მიაძახეს: „ტყეში ხართ, მინდვრათ გამოდით, შოთას მაგი არა უთქვამსო!“

ზ. ჩიჩუას ძალიან შერცხვა, გულში თავის მასწავლებლებს აგინებდა და ამის შემდეგ დაიწყო ვეფხისტყაოსნის ანდაზების სწავლა, რათა სხვა დროსაც არ შერცხვენილიყო.

მშობლებს უნდოდათ ზ. ჩიჩუა მასწავლებელი გამოსულიყო, ამიტომ მეზობელ სოფელ ზომლეთში არსენ წითლიძეს მიაბარეს, რათა მას საოსტატო სემინარიისთვის მოემზადებინა ის (წითლიძე მოსწავლეებს უფასოდ ამეცადინებდა). ზ. ჩიჩუას მართალია ა. წითლიძესთან მეცადინეობა სურდა, მაგრამ მასწავლებლობა ეჯავრებოდა, რადგან თავისი მასწავლებლები ახსენდებოდა. ა. წითლიძის სახლში ხშირად დადიოდა სოციალ-დემოკრატი ისიდორე რამიშვილი. ზ. ჩიჩუა არაერთხელ შეესწრო მათ კამათს სხვადასხვა საკითხზე.

ზ. ჩიჩუას გარკვეული გამოცდის ჩაბარება ა. წითლიძის მოსწავლეებთანაც მოუწია, ისინი ეკითხებოდნენ, „კაცია ადამიანი“ წაგიკითხავს? „თორნიკე ერისთავს“ იცნობ? „ნოს“-ი წაგიკითხავს? მან იცოდა, რომ ნოსი ცხვირი იყო, როგორ შეიძლებოდა ცხვირის წაკითხვა, ამიტომაც ფიქრობდა, რომ მოსწავლეები მას ამასხარავებდნენ. ამ ფიქრებში იყო, როდესაც დაუძახეს მეცადინეობა იწყებაო და სირცხვილს ამჯერად გადაურჩა.

არსენ წითლიძის გაკვეთილები არ ჰგავდა იმ გაკვეთილებს, რომელსაც ის ოზურგეთის სემინარიაში ისმენდა, აქ მოსწავლეები „კაცია ადამიანს“ კითხულობდნენ, მის შინაარსზე მსჯელობდნენ, გოგოლის „ნოსზე“ საუბრობდნენ. პირველივე გაკვეთილიდან გამოჩნდა, რომ ეს მასწავლებელი ბევრად აღემატებოდა ოზურგეთის სასულიერო სემინარიის მასწავლებლებს. მოსწავლეები თავისუფლად გამოთქვამდნენ თავიანთ აზრებს და თავისუფლად მსჯელობდნენ. ორივე მხარე, მასწავლებელი და მოსწავლეები მსჯელობდნენ როგორც თანასწორები და გამარჯვების ბურთი და მოედანი ლოგიკისთვის ჰქონდათ მინდობილი. ზ. ჩიჩუამ ილია ჭავჭავაძისა და დანიელ ჭონქაძის თხზულებებიდან პირველად გაიგო ბატონყმობის შესახებ. ოზურგეთის სემინარიაში მასწავლებლები სიმპატიით იყვნენ განწყობილი იმ მოსწავლეების მიმართ, რომლებიც წერტილიდან წერტილამდე იზეპირებდნენ, ხოლო იმ მოსწავლეებს, რომლებსაც დაზეპირება უჭირდათ, ალმაცერად უყურებდნენ. თუ სკოლაში რამე ინციდენტი მოხდებოდა, იმ მოსწავლეებს ბრალ-

CC BY-ND 4.0
DOI: 10.52340/PUTK.2233-3541.2025.27

ISSN 2233-3541
E-ISSN 3088-4284

დებოდა, რომლებიც კარგად ვერ იზეპირებდნენ. ა. წითლიძესთან კი მოსწავლეები საყვედურს საერთოდ არ ღებულობდნენ.

არსენ წითლიძე, ისიდორე რამიშვილი და სხვები ყველა საზოგადო საქმეს უანგაროდ აკეთებდნენ, მაგალითად, მათი დამსახურებით სოფელ აკეთში უფასო სახალხო სამკითხველო დაარსდა, რომელსაც „გურიის უფასო პირველი სახალხო სამკითხველო – ბიბლიოთეკა“ ეწოდა. ისიდორე რამიშვილი და არსენ წითლიძე თბილისში ჩავიდნენ, ქართული და რუსული წიგნები იყიდეს, ზოგი წიგნი ნაცნობ-მეგობრებისგან უფასოდ მიიღეს და აკეთში ჩაიტანეს. ბიბლიოთეკის გახსნა ნამდვილ დღესასწაულად გადაიქცა. ბიბლიოთეკის დაარსება მაშინდელ ყოფაში ნამდვილ რევოლუციას წარმოადგენდა.

ბიბლიოთეკის დაარსების ინიციატორებმა გადაწყვიტეს წიგნები სოფელ-სოფელ ეტარებინათ და მკითხველისათვის ასე მიეწოდებინათ. თავიდან უნდოდათ ერთი ვირის შეძენა წიგნების სატარებლად, თუმცა, ვირის შეძენა ვერ მოხერხდა, ამიტომაც, ზ. ჩიჩუა ხურჯინს აავსებდა ხოლმე წიგნებით, გადაიკიდებდა ზურგზე და დადიოდა სოფელ-სოფელ. ის სადაც მივიდოდა, იძახდა, წიგნები იკითხეთ, ცოდნა შეიძინეთო. ამ მეთოდმა შედეგი გამოიღო და მკითხველთა რაოდენობა გაიზარდა. მკითხველები ითხოვდნენ აკაკი წერეთლის, ეგნატე ნინოშვილის, ალექსანდრე ყაზბეგის, შოთა რუსთაველის თხზულებებს. ოჯახებში უწმაწური ლექსების ნაცვლად ახლა უკვე აკაკის ლექსებს მღეროდნენ ჩონგურზე. ჯერ კიდევ ანბანის უცოდინარი ბავშვები აკაკის ლექსებს ამბობდნენ ზეპირად.

სასიამოვნო სანახავი იყო საღამოობით ქალ-ვაჟები ბიბლიოთეკის მოგრძო მაგიდის გარშემო რომ ისხდნენ და წიგნის თუ გაზეთის წამკითხველს ყურადღებით უსმენდნენ. მკითხველთა რაოდენობა ელვის უსწრაფესად იზრდებოდა, აკეთს სხვა სოფლებმაც მიბაძეს და იქაც გაიხსნა მსგავსი ბიბლიოთეკები.

მალე სახალხო განათლების ინსპექციამ ა. წითლიძე სოფელს მოაშორა, ის მასწავლებლად მიქელ-გაბრიელში გადაიყვანეს, მის ნაცვლად კი აკეთში მასწავლებლად ხონის საოსტატო სემინარიის ახლად კურსდამთავრებული ვალერიან მებუკე გამოგზავნეს. ახალმა მასწავლებელმა სკოლაში ლევიცკის მუნჯური მეთოდი შემოიღო. სწავლების საქმე ყირამალაზე დადგა. ის ასევე ბიბლიოთეკის წინააღმდეგი აღმოჩნდა და მასზე იერიში მიიტანა. 1893 წლის დეკემბერში მამასახლისი ივანიკა ჩხარტიშვილი, მწერალი ნ. ორაგველიძე და ბოქაული ჯაფარიძე ბიბლიოთეკაში მივიდნენ და ზ. ჩიჩუა დააპატიმრეს, ბიბლიოთეკა კი დაკეტეს და დალუქეს.

დაპატიმრებული ზ. ჩიჩუა კი ორ შეიარაღებულთან ერთად ლანჩხუთში ჰაუბტვახტში ჩასვეს. დაღამდა, ქარი უბერავდა უმინო სარკმელში და ძვალ-რბილში ატანდა. საკანში არ იყო ბუხარი, სკამი და ტახტი. რომ არ გაყინულიყო მან ასკინკილას თამაში დაიწყო, მაგრამ დაიღალა და ცივ იატაკზე დაწვა. მოვიდა ერთი კა-

CC BY-ND 4.0
DOI: 10.52340/PUTK.2233-3541.2025.27

ISSN 2233-3541
E-ISSN 3088-4284

ცი, რომელსაც ხელში მათრახი ეჭირა და გამოჰკითხა მას სახელი, გვარი, სადაურობა, წლოვანება და დაპატიმრების მიზეზი. პასუხის მოსმენის შემდეგ მან დინჯად გაიარ-გამოიარა და ჰკითხა: ბიბლიოთეკაში გრძელთმიანი და მსხვილჯოხიანი კაცი ნინოშვილი არსენ წითლიძესთან და ლავრენტი წულაძესთან ხშირად დადიოდა თუ არა და რაზე მუსაიფობდნენ? შენ დაგავალეს მასწავლებელ მებუკის მოწამვლაო? ზ. ჩიჩუამ უპასუხა, რომ კითხვა ვერ გაიგო. ამაზე მისი პასუხი იყო, გაგაგებინებს მალე პრისტავიო.

ზ. ჩიჩუას საქმე დაბა ჩოხატაურში გამომძიებელ ლორთქიფანიძეს გადასცეს. ზ. ჩიჩუას თითო დღე სვამდნენ აცანის, აკეთის, სამების, ამაღლების და ჩოხატაურის ჰაუბტვახტებში. როგორც გაირკვა, ზ. ჩიჩუას ბრალდებოდა: ბიბლიოთეკის დამაარსებლების ჩაგონებით მასწავლებელ მებუკის მოწამვლა. გამომძიებელმა საქმის ვითარებას მალევე აუღო ალღო და ზ. ჩიჩუა გაათავისუფლეს, სამკითხველოს კარებს კი ლუქი მოხსნეს. საქმე დაიხურა, მასწავლებელი მებუკე იქაურობას გაეცალა. ბიბლიოთეკა დახურვას გადაურჩა, მისი დამაარსებლები კი გაციმბირებას. თუმცა გურიაში დაწყებული გლეხთა რევოლუციური მოძრაობის დროს ეს ბიბლიოთეკა მაინც დახურეს. მიზეზად არსებული წესწყობილების მოწინააღმდეგეთა ბუდედ მის მონათვლას ასახელებდნენ.

ბიბლიოთეკის დახურვა იმდენად დიდი დარტყმა იყო ადგილობრივებისთვის, რომ 1905 წლის მარტში, როდესაც მთავრობის წარმომადგენელი სულთან კრიმ გირეი გურიაში მოგზაურობდა რევოლუციური მოძრაობის მიზეზების შესასწავლად, ხალხმა, სხვა მოთხოვნებთან ერთად, ბიბლიოთეკის გახსნაც მოითხოვა, თუმცა, 1921 წლამდე ბიბლიოთეკა დახურული იყო და არ ფუნქციონირებდა.

ზაქარია ჩიჩუა მოგონებებში, ასევე, საუბრობს ეგნატე ნინოშვილის დასაფლავებაზე დამსწრეების მიერ წარმოთქმულ სიტყვებზე და სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის დაბადებაზე.

ზ. ჩიჩუა ეხება 1893 წელს თბილისის სასულიერო სემინარიაში მომხდარ არეულობას, რის გამოც სემინარია დახურეს და მოსწავლეები გარიცხეს. გარიცხული მოსწავლეები სოფლებში დაბრუნდნენ და იქ თავიანთი იდეები ჩაიტანეს, დადიოდნენ სოფელ-სოფელ და ხალხის გასაჭირზე ხმამაღლა საუბრობდნენ, თან გარკვეული არალეგალური ლიტერატურა ჩაიტანეს.

ზ. ჩიჩუა ყურადღებას ამახვილებს თბილისში, ნაძალადევში მუშათა დასახლების გაჩენაზე. როგორც ის აღნიშნავს, თბილისი-ბაქოს რკინიგზის მშენებლობისას, თბილისის სახელოსნოებს დიდძალი მუშახელი მოაწყდა, რომლებსაც საცხოვრებელი არ ჰქონდათ. ასეთ დროს ზოგიერთ მუშას დაებადა აზრი დღევანდელ ნაძალადევში ქოხების აშენების თაობაზე. ერთ დღესაც, მათ დაუკითხავად სახელოსნოს ახლოს ქოხები ააშენეს. მალე ამ ქოხებში აკვნიანი ბავშვებიც გაჩნდნენ. ქალაქის თვითმმართველობამ ქოხები დაანგრია, თუმცა, ქოხები დილით ინგრეო-

CC BY-ND 4.0
DOI: 10.52340/PUTK.2233-3541.2025.27

ISSN 2233-3541
E-ISSN 3088-4284

და, საღამოს კი ისევ შენდებოდა. გაზეთი „ივერია“ ურჩევდა ქალაქის თვითმმართველობას, რომ ამ ადგილების დასახლებით ქალაქი გარკვეულწილად განიტვირთებოდა ღარიბებისგან, გასუფთავდებოდა ქუჩები და ეზოებიც არ დაბინძურდებოდა. წერილის ავტორის აზრით, ქოხები არ უნდა დაენგრიათ. საბოლოოდ მუშებმა გაიმარჯვეს. 1897 წელს ქალაქის თვითმმართველობამ, გრ. ჩარკვიანის ხელმძღვანელობით, ნაძალადევში სანიტარული აღწერა დაიწყო. ერთ-ერთი სანიტარი ზაქარია ჩიჩუაც იყო. სანიტარებს ადგილობრივებისთვის, ჯარიმის შიშით, ტერიტორიის დასუფთავებისკენ უნდა მოეწოდებინათ. ადგილობრივები ამას ყურადღებას მაინც არ აქცევდნენ. ხშირი იყო სანიტარსა და ადგილობრივებს შორის შელაპარაკებები. ერთხელ ზ. ჩიჩუას ერთმა ადგილობრივმა ურჩია: აქ ტკბილი სიტყვით და დაყვავებით უფრო თუ გაკეთდება საქმე, თორემ იძულებით გამორიცხულიაო.

ზ. ჩიჩუა წერს თბილისში სოციალ-დემოკრატების მიერ დაარსებულ ფარულ სკოლებზე, სადაც ასწავლიდნენ: არითმეტიკას, გრამატიკას, ისტორიას, ბუნებისმეტყველებას, პოლიტიკურ ეკონომიას, სოციოლოგიას და სხვა.

აღსანიშნავია მაშინდელი სოციალ-დემოკრატების მიდრეკილება ევროპისკენ. ისინი ერთმანეთში კამათის დროს ხშირად აღნიშნავდნენ: ჩვენ უნდა გაევროპიელდეთ, ყოველივე ის, რაც იქ კარგია, უნდა გადმოვიღოთ, ნაბიჯები უნდა გადავდგათ ევროპისაკენ, თუ ჩვენ გვსურს არსებობა, ევროპის ფერხულში უნდა ჩავებათ.

1897 წლის მიწურულს ევროპიდან საქართველოში ნოე ჟორდანია დაბრუნდა, მისი დაბრუნება სწრაფად მოედო საიდუმლო სკოლებს, ჯგუფებს, წრეებს. გავრცელდა ხმები, რომ გაზეთ „ივერიას“ ნოე ჟორდანია ჩაუდგება სათავეში, სოციალ-დემოკრატები „კვალს“ თავს ანებებენო. მაგრამ გიორგი ლასხიშვილმა ხელი შეუშალა „ივერიის“ სოციალ-დემოკრატების ხელში გადასვლას.

ნოე ჟორდანიას ბინაში შეიკრიბნენ ს. ჯიბლაძე, დ. კალანდარიშვილი, ლ. კეცხოველი, ვ. ცაბაძე, რ. კალაძე, პ. გელეიშვილი, სევ. ჯუღელი და სხვები. ნ. ჟორდანია მაშინ კუკიაში მდებარე სასტუმროში ცხოვრობდა (შემდეგ ამ შენობაში კერძო სასწავლებელი განთავსდა). აქ იყო საუბარი გ. ლასხიშვილის ქმედებაზე, გადაწყდა, ხელი მოეკიდათ გაზეთ „კვალისთვის“ და ამისთვის გიორგი წერეთელთან დაეწყოთ თანამშრომლობა. ლადო კეცხოველის აზრით, უფრო მომგებიანი იქნებოდა, თუ ცენზურაგამოვლილ გაზეთებს საერთოდ თავს დაანებებდნენ და ნოე ჟორდანიას ნაწერებს არალეგალურად გაავრცელებდნენ. ნ. ჟორდანიას აზრი კი ამ საკითხზე შემდეგი იყო: ცხადია, არალეგალურ მუშაობაზე უარი არ უნდა ეთქვათ, მაგრამ არც ლეგალური პრესა არ უნდა გაეშვათ ხელიდან. გაზეთ „კვალის“ რედაქტორობა ნ. ჟორდანიას დააკისრეს. ნ. ჟორდანიას ხშირად ჰქონდა შელაპარაკება ცენზორთან აზრის დამახინჯების გამო.

CC BY-ND 4.0
DOI: 10.52340/PUTK.2233-3541.2025.27

ISSN 2233-3541
E-ISSN 3088-4284

ზ. ჩიჩუა საუბრობს რუსეთში მუშათა დემონსტრაციებზე, თუმცა, იქვე შენიშნავს, რომ ყველა დემონსტრაციის აღნუსხვა შეუძლებელი იყო, რადგან მაშინ არ არსებობდა პროფკავშირები და პრესაშიც დემონსტრაციებზე არაფერი იწერებოდა. თვითმპყრობელობამ ბისმარკის გზა აირჩია და მუშებში საკუთარი დასაყრდენის გაჩენა სცადა. ამ საქმეს მოსკოველი ჟანდარმი ზუბატოვი ხელმძღვანელობდა, ამ პროცესს კი ზუბატოვშჩინა ეწოდა, თუმცა, ზუბატოვშჩინამ ფეხი მაინც ვერ მოიკიდა.

1901-1902 წლებში რუსეთში მიმდინარე პროცესში ქართველი სტუდენტობის მონაწილეობა უკვე საგრძნობი იყო. ზ. ჩიჩუა დეტალურად აღწერს ქართველი სტუდენტების მუშაობას იატაკქვეშეთში, მათი გამოვლენის შემდეგ კი რუსეთიდან სამხრეთ კავკასიაში გადმოსახლებაზე.

ზ. ჩიჩუა აღწერს მის დაპატიმრებას, ის სრულად გააშიშვლეს, გულმოდგინედ გაჩხრიკეს და გვარად 219 უწოდეს. საკანი, რომელშიც ზ. ჩიჩუა მოათავსეს სიგრძით ექვსი, სიგანით კი სამი ნაბიჯი იყო და კუბოს ფორმას წააგავდა. საკანში იყო ტანსაცმლის საკიდი, მაცხოვრის პატარა ხატი, რკინის მაგიდა, სკამი და რკინის ტახტი, მაგიდაზე იდო სპილენძის ორი თეფში, სპილენძის ჭიქა („კრუშკა“), საკანს ჰქონდა პატარა ფანჯარა, მაგრამ მას პატიმარი ვერ მიწვდებოდა.

გადიოდა კვირეები, თვეები, ერთხელ ზ. ჩიჩუას ქალის ნაზი ხმა მოესმა: „ამხანაგო“! ის ეძებდა, თუ საიდან ისმოდა ეს ხმა, მაგრამ ვერავის ხედავდა. ხმა ისევ ისმოდა: „აიღეთ ხელში „კრუშკა“! „წყალსადენის მილს იგი დაადეთ“! – ისევ გაისმა ხმა. „მერმე მას ყური დაადეთ!“ ზ. ჩიჩუა ასეც მოიქცა. „როცა თქვენ გინდათ მემუსაიფოთ, წყლის სადენის მილზე მიდებულ „კრუშკაში“ იმუსაიფეთ. ზ. ჩიჩუამ „კრუშკაში“ ჩასძახა: „ვინ ხართ და სად ხართ, შვენიერებავ, გვაცნობეთ!“ პასუხი სწრაფად მიიღო და სატელეფონო საუბარიც შედგა. გადიოდა დღეები, მუსაიფი მიმდინარეობდა ყველა საკითხზე, მათ შორის სიყვარულზე. სიყვარულზე მუსაიფი გაგრძელდა მანამ, სანამ ზ. ჩიჩუამ ცივ კარცერში არ ამოყო თავი. ეს იყო ცივი, ბნელი, უსკამო, უტახტო, პაწაწინა საკანი კარცერად წოდებული. ეს საყინულე დანტეს ჯოჯოხეთზე უფრო უარესი იყო. ის არ თბებოდა და მას არც სარკმელი არ ჰქონდა. ის ალბათ არც არასოდეს გასუფთავებულა. იქ პირველ დღეს ბნელოდა, მაგრამ მეორე, მესამე დღეს უკვე თვალი ეჩვეოდა სიბნელეს და უკვე ყველაფერს ხედავდი და სიარულის დროს კედელს არ ეხეთქებოდი. ასეთ კარცერში სამი დღის ატანა შეიძლებოდა, მაგრამ მეოთხე-მეხუთე დღეს უკვე სიმწრით იტყოდი: „მწე და მფარველი მეყავ მე უბადრუკს, ადონა უფალო!“

ერთ დღეს ზ. ჩიჩუა გამოიძახეს და მისცეს საბუთი, სადაც ეწერა, რომ მისი საქმის გარჩევამდე 35 საგუბერნიო ქალაქში ცხოვრება ეკრძალებოდა. მას უთხრეს, ქალაქი ამოირჩიე და დღესვე გაეცალე აქაურობასო (პიტერსს).

CC BY-ND 4.0
DOI: 10.52340/PUTK.2233-3541.2025.27

ISSN 2233-3541
E-ISSN 3088-4284

ზ. ჩიჩუა 1904 წლის ზაფხულში თბილისში ჩამოვიდა. გამოძახებისთანავე ის ჟანდარმერიაში მივიდა და პირობა დასდო, რომ ყოველ შაბათს ამ დაწესებულებაში ხელის მოსაწერად მივიდოდა.

ზ. ჩიჩუა ეხება იმ დაპირისპირებას, რომელიც გამოიწვია ნოე ჟორდანიას მიერ 1904 წელს ჟენევაში ქართულ ენაზე დაბეჭდილმა ბროშურამ, რომლის სათაური იყო „ქართველი ნაციონალისტები“. ბროშურა პოლემიკური ხასიათის იყო, სადაც ეწერა: „ბურჟუაზიულ ნიადაგზე შემუშავებული პროგრამა ვერასოდეს ვერ იქნება ისეთი ფართო, თავისუფალი და რადიკალური, როგორც სოციალ-დემოკრატიული პროგრამაა... ბურჟუა ნაციონალისტებს სურთ საქართველოსათვის თვითმართველობა და უარს ყოფენ განცალკევებას. მარა შეიძლება რომ ქართველობამ სწორედ განცალკევება მოინდომა? მაშინ (გაზეთი) „საქართველო“ უკრძალავს ამას, ხოლო რუსეთის სოც. დემოკრ. ამის სრულ უფლებას აძლევს, როგორი წყობილებაც გსურთ ისეთი დაიარსეთო“.

მიხა ცხაკაიას აზრით ნოე ჟორდანიას ამ ბროშურის გავრცელება არ შეიძლებოდა, რადგან შესაძლოა ქართველ მუშებს რუსეთისგან განცალკევება მოენდომებინათ.

ზ. ჩიჩუას მოგონებებში შიგადაშიგ იხსენიებიან იმდროინდელი ისეთი ცნობილი მოღვაწეები, როგორებიც იყვნენ: იოსებ სტალინი, ნოე რამიშვილი, ბენია ჩხიკვიშვილი, ნოე ხომერიკი, ფილიპე მახარაძე და სხვები.

ზ. ჩიჩუა ვრცლად ეხება 1905 წლის იანვარში მეფის ხელისუფლების მიერ დემონსტრანტების დახოცვას, რისი გამოძახილი იყო საქართველოში და, კერძოდ, თბილისში, მეტეხის საპყრობილის პოლიტიკური პატიმრებით გავსება. ის ვრცლად აღწერს მეტეხის ციხეში არსებულ სიტუაციას. მეტეხის ციხეს მართალია ჰქონდა ბიბლიოთეკა, თუმცა, იქ ძველი პერიოდული ჟურნალები იყო განთავსებული, რომლებსაც ზოგს თავი აკლდა, ზოგს შუა ნაწილი, ზოგს კი ბოლო. ის აღწერს ცნობილი პირების მეტეხის ციხეში ცხოვრებას, მაგალითად, თუ როგორ სეირნობდნენ ციხის ეზოში ისიდორე რამიშვილი, ფილიპე მახარაძე, საშა წულუკიძე და სხვები.

ზ. ჩიჩუას აზრით, თუ რუსეთში მარქსისტები ეკონომისტებად და პოლიტიკოსებად იყვნენ დაყოფილები, რამაც მათი დაქუცმაცება გამოიწვია, მათგან განსხვავებით, საქართველოში მუშათა მოძრაობის მეთაურებმა ეს ორი საკითხი - ეკონომიკური და პოლიტიკური – ერთმანეთს დაუკავშირეს და ამით დაქუცმაცება თავიდან აიცილეს.

დასკვნა

სოციალ-დემოკრატ ზაქარია ჩიჩუას გამოუქვეყნებელი ნაშრომი „ჩემი არქივი“ XIX საუკუნის მიწურულისა და XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს საზოგა-

CC BY-ND 4.0
DOI: 10.52340/PUTK.2233-3541.2025.27

ISSN 2233-3541
E-ISSN 3088-4284

დოებრივ-პოლიტიკური ვითარების შესასწავლად უმნიშვნელოვანესი პირველწყაროა. ავტორმა შეძლო პირუთვნელად, ობიექტურად აღეწერა თანადროული ისტორია, რაც მის ნაშრომს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სძენს.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

საარქივო წყაროები:
საქართველოს ეროვნული არქივი. საისტორიო ცენტრალური არქივი. ფონდი 2135. ანაწერი 1. საქმე 1

ლიტერატურა:
დამოუკიდებელი საქართველო 1929: გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, N41. პარიზი, 1929
მებრძოლი საქართველო 1952: გაზეთი „მებრძოლი საქართველო“ N1. პარიზი, 1952
ჩვენი დროშა 1952: ჟურნალი „ჩვენი დროშა“ N11. პარიზი, 1952

References

Archival sources:
Central Historical Archive of the National Archives of Georgia. Fund 2135. Transcript 1. Case 1.

Literature:
Independent Georgia 1929: Newspaper "Independent Georgia", No. 41. Paris, 1929
Fighting Georgia 1952: Newspaper "Fighting Georgia" No. 1. Paris, 1952
Chveni Drosha 1952: Magazine "Chveni Drosha" No. 11. Paris, 1952

CC BY-ND 4.0
DOI: 10.52340/PUTK.2233-3541.2025.27